

САМОБУТНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНОГО НЕОФОЛЬКЛОРИЗМУ ПОЕЗІЇ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Анотація. Стаття є спробою комплексного дослідження різноаспектних зв'язків творчості Петра Карманського з українським фольклором та уснопоетичною спадщиною інших народів світу.

Вивчається характер міжсистемної комунікації літератури і фольклору, специфіка «відфольклорного» письма митця, сформованого на народній поезії у власних творчих виразах, репрезентативність літературно опосередкованого П.Карманським національно-народного світу й змінні риси індивідуально своєрідного авторського фольклоризму та міфологізму.

Ключові слова: фольклор, міфологія, міжсистемна взаємодія, художня асиміляція, символи.

Співдія літератури з фольклором і міфологією належить до найскладніших проблем художнього розвитку доби модернізму та пов'язана з низкою важливих теоретичних і естетичних питань образного мислення. Без її інтердисциплінарного декодування неможливе розкриття традицій і новаторства мистецтва слова, національно-народної природи красної словесності, розвитку жанрів, напрямів і стилів тощо. На жаль, в українському літературознавстві й при наявності монографій праць, присвячених фольклоризму творчості передшешченківських письменників і Т. Шевченка, П. Куліша (Т.Комаринець, С.Росовецький і ін.), Ю. Федьковича й І. Франка (О. Вертій, О. Дей, М. Пазяк,), митців зламу століть (В. Бойко, Л.Голомб, О. Дей, Ф. і В. Погребенники й ін.) усе ще бракує достатньої кількості сучасних теоретико-методологічних студій проблеми. Не всі навіть помітні індивідуальності, втім П.Карманський, та їх ключові тексти досліджені під цим кутом зору, з урахуванням еволюції митців та їх внеску у творення рафінованої культури літературних фольклоризму і міфологізму. Тож мету статті становить синтетико-аналітичне вивчення фольклорних джерел поезії Петра Карманського, специфіки його підходів до освоєння національно-народних первнів творчості й особливості опрацювання різнонаціональних фольклорних джерел.

Як відомо, необхідною властивістю літературно-фольклорного спілкування Б. Грінченко (передмова до III тому «Этнографических материалов...»), А. Кримський (вступ до книжки В. Клоустона про казки), В. Щурат (рецензія на збірник пісень Т. Федика), М. Мочульський та інші вважали взаємозбагачення духовними цінностями. Аксиомою в українській теоретико-літературній думці перехідної до модернізму доби стало визнання М. Грушевським, І. Франком, В. Гнатюком, М. Сумцовим і ін.) фольклору багатющим мистецьким арсеналом, оволодіння яким залежить, на думку В. Пачовського, від ступеня обдарованості літератора.

Коли після майже шістдесятилітньої перерви у літературно-науковий обіг почала повертатися модерністська західноукраїнська поезія, у тім числі зусиллями дослідниці й видавця творчості Петра Карманського професора Л.Голомб, виникла необхідність звільнити «молодомузців» від звинувачень у буржуазно-націоналістичних інтенціях (їх репатріантові П.Карманському довелося «спокутувати» прорадянськими себевиразами й мимовільним очорненням «Молодої музи» та її учасників), а також у занепадництві й декадентстві. Й це при тому, що ще 1884 р. у «Киевской старине» – т. 8, с. 152 – авторитетний В. Горленко довів: українська поезія стояла осторонь «мистецтва для мистецтва»; відзначали це на матеріалі художнього набутку «молодомузців» і Л.Турбацький, В.Сімович та ін. критики.

Більше того, за слушним міркуванням Вал. Шевчука, «нічого по-особливому модерного, а ще й занепадницького в поезії «хатян» [а ще чи не більшою мірою, ніж у митців «Української хати», в їхніх галицьких колег із «Молодої музи – В. П.] нема; вона, за мотивами своїми, цілком вписується в загальний контекст української літератури, хіба ширше і не так утилітарно, як «народники», використовує її традиції. Тобто вона ніби синтезує поетичні досягнення бароко, романтизму й тих-таки «народників»... Зате ця поезія стала ближче до індивідуального людського «я», тобто творила поезію не тільки для публічного вживання, а й для індивідуального сприйняття» [3, с. 27].

Офіційне радянське літературознавство в силу «антинародності» об'єкта, «буржуазно-націоналістичного» його характеру не ставило питання про фольклоризм і міфологізм модерністів, попри навіть візуально явне занурення поезії «молодомузців» і «хатян» у фольклор та міф. Водночас його олітературення, зокрема «молодомузцями», часом сприяло доланню песимістичних й індивідуалістичних рис. Із поверненням творів письменників цього угруповання змінилося на краще й дослідження проблеми, однак для

розв'язання питання комплексно слід іще докласти немало зусиль, залучивши додатково архівні матеріали.

Заснування групою молодих галицьких письменників «Світу» 1906-го р., як і видання Миколою Вороним альманаху «З-над хмар і з долин», окремі літературні артефакти ще XIX ст. (поема «Смерть Каїна», збірка «Зів'яле листя» й дещо з поезії І.Франка другої половини 80-х – початку 90-х рр.) започаткували історію модернізму в Україні. Проголошена редколегією львівського часопису «в хвилях борби» орієнтація на забуті, та бажані Добро й Красу не була тільки маніфестацією аполітичності чи бажанням епатувати публіку. «Молодомузці» побачили в модернізмові можливість розвивати обдаровання, зокрема й на національно-народному ґрунті, без озирання раз у раз на те, як уявляє літературу широка маса чи старше покоління інтелігенції. Містичні, песимістські чи й гедоністські настрої деяких їхніх віршів (до речі, ці настрої не є цілком антинародними чи антифольклорними) значною мірою зумовлені конкретними біографіями, особистими настроями, історичним життям усієї України й специфічно галицькими обставинами, про які писав П. Карманський у передмові до збірки «Пливе по морі тьми» чи Б.Лепкий у листах, у 2001 р. виданих В.Качканом.

Не без підстав вважаючи себе тими, що «нові стежки в пралісах рубають», «молодомузці», передусім у теорії, приєдналися до висловленої О. Луцьким творчої орієнтації на «облака нового містичного неба» (Діло. – 1907. – № 249. – С. 1). Однак теорія теорією, тим паче сформульована навздогін рядові збірок, а в поетичній практиці поети «Молодої музи» часто зверталися до «немістичної» землі, громадських мотивів, до життя народу і його творчості. Для них фольклоризм став однією зі знахідок у пошуках нових зображально-виражальних форм і вони, культивуючи у «молодомузівській» період здебільшого не наслідувальні, а трансформаційні його форми, сприяли становленню української поетичної культури мистецьки рафінованого неофольклоризму.

Якщо священицькі сини Б. Лепкий і В.Пачовський виростили в оточенні фольклорної стихії сіл галицького Поділля та Галичини, то інший із першорядних поетів українського модернізму, Петро Карманський, народився в польському Чесанові, до дванадцяти років спілкувався лише з товариством поляків, із пафосом виспівував церковні та світські польські пісні. Все це, як і пізніше навчання у ватиканському Коледжіо Рутено, не сприяло глибшому вивченню в молоді роки національної народної чи на ній заснованої культури. І якщо поетична творчість Б.Лепкого і В.Пачовського органічно пов'язана з фольклором, то ці зв'язки П.Карманського є виразом особливого симбіозу різних типів світовідчуття.

Тема природи, «фірмова» для природи артизму «Молодої музи», часто поставала у названих митців репрезентативним тлом для вияву українського родового народного етосу, традицій селянського життя, національної родової вдачі. У нерозривному зв'язку селянина з рідною природою, землею як Б.Лепкий, так і П.Карманський убачали «здорове ядро народу, запоруку його безсмертя. Це була пам'ять колективної психології селянина, посилена ідеологією національної державності в християнсько-релігійному варіанті» [1, с. 15]. Тому стільки болючої ліро-трагедійності набувають у їх творчості мотиви розлуки з рідною землею.

Так, від рідних піль на чужину пролягає шлях героям поем Б. Лепкого «В світ за очі» і «За морем» (у маловідомій останній, присвяченій українським селянам-заробітчанами, уперше в українській літературі малюються американські бавовняні плантації й тяжка праця на них) та персонажам вірша «Емігранти» П.Карманського. Драматизму цієї симфонії «розпуки хлопського серця», присвяченій скульпторові М. Парашукові, додали фольклорні апеляції-апострофи нещасного люду до люті долі, гроно народнопоетичної тропіки.

Суміжна з мотивами буття природи й людини традиційна тема вільного артизму – кохання – також пов'язана з фольклорними аспіраціями митця, безпосередніми й опосередкованими. При її мистецькій реалізації «молодомузцями», як-от Б.Лепким (цикл «Стара пісня») та П. Карманським у дебютній книжці ще «домолодомузівського» періоду «З теки самоубийця» (1899), спричинила вплив також літературна традиція насамперед «Страждання молодого Вертера» та «Зів'яле листя» («відфольклорна» особливо у другому випадку).

У названому вище «психологічному образковому і замітках і поезії» П.Карманського ввиразнюється характер ліричного героя, песиміста і мізантропа, якого змінює кохання. Вірші та щоденникові записи (цей персонаж наділений автобіографічними переживаннями: П.Карманський і сам зазнав нещасливого кохання) виявляють широку освіченість поета. На ввиразнення внутрішніх станів ліричного наратора працює чинник інтертекстуальності. Мова про цитації й ремінісценції з Євангелія, А.Міцкевича, міфологічні образи (одежа Деяніри, Ніоба, Філоктет) і екзотичні реалії (Оріноко), персонажі Л.Толстого і Ф.Достоевського. Складником естетичного синтезу й компонентами світосприймання лірика подекуди стали народнописенні засоби й прийоми, характерні вигини думки й почуття.

Наприклад, у «Заскоро ви, квіти...» – паралелізм в межах фольклорного й неоромантичного мотиву передчасного квітування («Веснівку! ще лютий, Сподійся ще зради»). Загалом фольклорність раннього П.Карманського ще мало-оригінального гатунку. Власне його творче обличчя не виявилось у персоналістській індивідуа-

лізації при творенні портрету жорстокосердої коханої. Він романтично-фольклорний, майже імперсональний, зведений до набору традиційних зовнішніх деталей («личко рум'яне», «очі чорні», «руса коса», «біла шия», «мережана сорочка»). Симптоматично, що й виступає героїня з піснею про кохання «Ой вишеньки-черешеньки...» на устах. Беручи назагал, перша книжка поета не збагатила чимось суттєвим взаємодію української поезії з фольклором.

Свідоме ставлення «молодомузівців» до поетичного мистецтва виявилось, зокрема, в їхньому прагненні оновити традиційні етнографічні теми, фольклорно-літературні жанри й образи. Так, у збірці Карманського «Ой люлі, смутку» (1906) вірш, назва якого винесена в заголовок, передає характерний стан героя-оповідача: «чорна задума». Їй відповідає образ пісні. Призначення естетично привабливої елегійної пісні у творі водночас і традиційне, і модерне, оновлююче романтичні мотиви, – вколосати не дитину, а власний смуток. Рух настрою підкреслює строфічна анафора-приспів із показовими еволюціями епітетів від «химерного» до «зловіщого». Песимізм Карманського поєднує його не так із символізмом (у час розквіту безперспективність йому не була ще властива), а радше зі «світовою скорботою» деяких напрямів спізнитого романтизму, посиленою галицькою дійсністю.

Коломийка «Ой, нависли чорні хмари...» з популярним у ліриці серця мотивом розлуки з першого погляду може здатися стилізацією. Проте в другій строфі з'являється інонаціональна екзотична образність, не властива українській пісні («кедри», «мірти»). Та й звести рахунки з життям герой хоче, повалившись з кручі у ... римський Тибр. Отже, це все таки не стилізація, а «природна метода вислову» (М. Степняк), – та, що опосередковує мелічні пісенні засоби через сентиментальну й романтичну поезію, не заперечення, а зв'язок типу світоспоглядання й вислову чуття із попередніми періодами літературного розвитку.

Арсенал фольклорних засобів, застосовуваних П.Карманським, – вибірковий. Ця вибіркковість зумовлена особливостями індивідуального поетичного голосу, творчим задумом, можливостями естетичної співдії позафольклорного субстрату з народнописенними чи міфологічними (демонологічними) структурами, врешті поєднанням національної традиції з інонаціональними впливами (Шопенгавера, Леопарді, Кардуччі, Стеккетті, італійської народної словесності). Формами естетичного функціонування є наснажування текстів фольклорними стилістикою і символікою («Навіщо сі думи?»), прямі звертання рефлексуючого героя до долі (в «Не раз вечірньою добою...») чи й до інших уособлень абстрактних понять (смуток в коломийковому вірші «Віють вітри...»). Масштаби літературного фольклоризму другої книжки Карманського граднуються від вияву в

одній-двох семантемах («гай-розмай» і «забануеш» в «Як тиха ніч...») до суцільності й «усерівності» фольклорного письма.

У межах певної еволюції Карманського, що її Б. Якубський окреслив як перехід від абстрактності й естетизму до більшої конкретики, лірики щирого власного болю, кращі в книжці твори пісенного жанру – «Над колискою» та «Бурлацька». Вони виявляють тенденцію до більшої предметності, художньої цілісності, індивідуального осмислення джерел – поширених в українській літературі XIX ст. мотивів відповідно колискових і бурлацьких пісень. Являючи собою нові версії й свіжі нюанси фольклорних моделей, обидва вірші залишаються вірні принципам народнопоетичного думання, містять нетрадиційні поетизми чи й мають (як монолог-скарга бурлаки) складну строфічну побудову. Крім того, помітним є втручання Карманського у зміст прототипів. Воно виявилось у наданні колисковій громадського звучання. В другому з віршів – у концепції свободи «природної» людини.

Збірка 1909 р. «Пливем по морі тьми» П.Карманського серед мотивів усенародного й громадянського болю вмістила й коректив попередньої колискової – «Пісню заколисну». Від попередньої пісні «Над колискою» вона відрізняється енергійнішою дикцією. Високою є міра трансформації питомих фольклорних джерел. Від народних колискових походять тільки ввідні конструкції двох сталих формул: «Спи, кохано! Засни...» та «Най колише тебе...». Та й вони потрактовані індивідуально, у дусі національно-визвольних завдань – «кріпися, як лев, бо народ твій ожив / Й на розпутті він жеде на героїв» [2, с. 47]. Способом цієї трансформації є актуалізація жанру літературної колискової пісні через актуалізацію патріотичної ідеї. Такі бойові акорди властиві хіба що колисковій «Мі» Лесі Українки і «Колисанці» В.Залізняка, уміщеній в антології «Українська муза».

Своєрідним явищем є вірші прихованого фольклоризму П.Карманського. Так, поезія «Перевалилась по мені розпука...» зовні ніякого відношення до народної словесності не має. Однак характер метафоричності, розвиток мотиву відчаю-розпуки свідчать: автор залишився вірним способові народнописенної передачі думки. Так само символіка виразу «Ген, завалило шляхи снігами / До тебе, сину, нещасний сину!» (пор. із тією ж народною символікою нещастя, з Б.Лепким: «задуло дорогу снігами») розкривається в контексті поетики рекрутських пісень.

Майстерність же одного з обдарованіших «молодомузівців» у заключній частині вігільного триптиха «Різдвяні картини» виявилася насамперед у контрастуванні в царині виражальній. Туга батька за сином, який так і не прийшов із «чужої чужини» колядок співати, – вражаюча антитеза до веселих церковних співів останньої строфи. Кращі

твори такого типу не були лише «впертим скоботанням піднебіння патріотів традиційною кутею і великодніми калачами», як жартівливо писав ув «Українській богемі» П. Карманський, а глибоким відчуттям поезії народних релігійних свят.

Європейські настановлення П.Карманського, який, як наголошував М. Євшан, дихав повітрям українських пісень, а в квітнику його немає зеленого барвінку, ані васильків, але самі пасіфлори, іриси і т. п., не обмежуються екзотизмом південного пейзажу чи мотто з поетів-італійців. Розробка неукраїнської тематики супроводилася введенням фольклорних тропів, наприклад, у поему «Під дубом Т. Тассо» (збірка «Блудні огні», 1907). Тут у приклад Україні виставлено Італію. Адже вона з Джузеппе Гарібальді, названим «нашою славою», виборола волю.

Збагачуючи, як і Б.Лепкий, рідне письменство націоналізацією італійських, пізніше – також із автопсії – бразильських сюжетів, П. Карманський у поемі «Просвічення Сідартха» (поема є першим прочитанням сюжету, згодом розробленого Г. Гессе в есеї «Сідартха») виявив обізнаність із релігійно-міфологічним світобаченням давніх індійців, навіть санскритом. До притчі про царевича, котрий шукав відповіді на питання допитливого розуму, поет дібрав народний афоризм, концентруючий її суть: «Коли віл запряжений до теліги і теліга не рушає з місця, підганяють вола, не телігу. – Індійська авадаана». Це підтверджує слушність зіставлення М. Степняка двох «моло-

домузців»: коли «поет звуків, Пачовський любить італійське ім'я власне та вигук», то «поет думки, Карманський любить ефектний афоризм», і не лише італійський.

Таким чином, поезія «молодомузців» показує: на протигагу естетській доктрині не «пхати» в штуку» ідей, а будити настроєм «нагу душу», ці поети в художній практиці передавали настрої індивідуума, змученого народними й особистими болями, – часто засобами народної пісенності. Всі вони різною мірою, а найбільше згадані тут автори й зосібна П.Карманський, збагатили літературний неофольклоризм, у тому числі в «післямолодомузівський» період із 1914 р., піднесенням фольклорної символіки до значних філософських ідей, оригінальним осмисленням інонаціональних мотивів, мистецьким злиттям із трансформованою мелодійністю народної пісні, підпорядкуванням народної словесності ідеї поезії як неутилітарної краси.

Масштаби спілкування з фольклором у поетів «Молодої музи» ширші, ніж вважалось, і не зводяться до наслідування, стилізацій і черпання окремих мотивів із арсеналу народної поезії. Тож і проблему неофольклоризму «молодомузівців» узагалі й П.Карманського зокрема слід надалі вивчати комплексно з осмисленням усієї творчої спадщини, на інтердисциплінарному рівні, з використанням компаративних та інтермедіальних підходів – тобто, на тих шляхах, які окреслила проф. Л. Голомб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільницький М. М. Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті / М. М. Ільницький // Лепкий Богдан. Твори: В 2 т. – К., 1991. – Т.1. – С.3-19.
2. Карманський П. Пливе по морі тьми / Петро Карманський. – Львів, 1909. – 68 с.
3. Шевчук В. О. Хатяни і український неоромантизм / В. О. Шевчук // Українська хата (антологія). – К., 1990. – 257 с.

V. F. Pohrebennyk

The originality of the literary neofolklorism Petro Karmanskiy's poetry

Summary. The article is the attempt to study combined the variety of connections between Petro Karmanskiy's creativity and the folklore heritage of the Ukrainian and other nations.

The nature of inter-system communication of the literature and folklore, the specific of “folklore writing” of the artist, who rose on the folk poetry and based his own creative manifestations on it; the representation of national and folk world was literary mediated by Petro Karmanskiy; changes features of the individually distinctive author's folklorism are investigated.

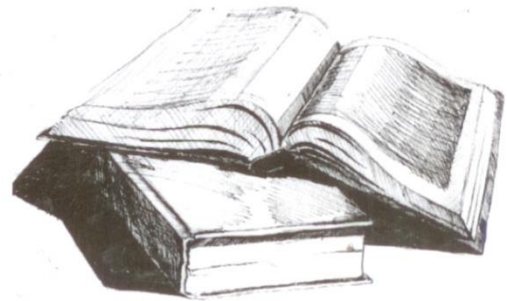
Key words: folklore, poetics, poetry, intersystem interactions, art assimilation, symbols.

Одержано 27.02.2018 р.

450
СРЛ



Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства



Збірник наукових праць

Випуск 23

2018

